

Návrat tarantule aneb slíďák tatarský opět v České republice

Problém globálních změn klimatu se již natrvalo usadil v popředí zájmu nejen ve vědeckých kruzích. Někteří ho zveličují, jiní popírají. Mezi takové, kterým oteplování prospívá, bez ohledu na to, zda je výsledkem našeho hospodaření na planetě nebo projevem přirozených periodických fluktuací klimatu, patří např. kudlanka nábožná, postupně se v ČR šířící na nové lokality. Pozorování z posledních let nasvědčují, že oteplování svědčí i slíďákovi tatarskému – našemu největšímu pavoukovi, přezdívanému tarantule.

Slíďák tatarský (*Lycosa singoriensis*) je společně s některými sklípky považován za největšího pavouka evropského kontinentu. Jeho samičky dorůstají do úctyhodné délky 3,5 cm (obr. 2). A to do toho není započítána délka nohou, s těmi bychom se dostali až na 7 cm! Takové zvíře vzbuzuje respekt i mezi arachnology, kteří se pavouky každodenně zabývají. Prakticky každý pavouk je jedovatý, a tak bychom čekali, že podobný gigant bude opravdu nebezpečný. Opak je však pravdou. Jeho kousnutí není nebezpečnější než bodnutí včelou. Jakou příčinu má neobvyklá velikost tohoto pavouka? Bezpochyby skutečnost, že roste víc než jeden rok. Celý ontogenetický vývoj naprosté většiny našich pavouků se odehrává v rámci jediného roku. Poté, co dospějí, nemohou dále vyměňovat malou kutikulu za větší, a tak se jejich růst zastaví. Samci slíďáka tatarského ale dosahují dospělosti až po jednom a půl roce, nápadně větší samice dokonce o rok později.

Obě pohlaví dospívají koncem léta, kdy dochází ke kopulaci. Samci většinou krátce poté hynou. Samice skladuje sperma ve svých zásobních vácích přes zimu a na jaře klade kulovitý kokon obalený pavučinou, který stejně jako jiní slíďáci nosí připravený ke svým snovacím bradavkám na zadečku. Pozorování ze zajetí naznačují, že vychováním další generace mladých slíďáčků životní pouť samice nemusí končit. Jsou známy i případy, kdy se samice dožily až 7 let, čímž se zařadily mezi nejdéle žijící araneomorfní pavouky vůbec (araneomorfními pavouky rozumíme evolučně vyspělejší skupinu, protějšek sklípkanů a ještě primitivnějších sklípkošů).

Po vylíhnutí a opuštění kokonu se mláďata na krátkou dobu nechají vozit na matčině hřbetě. Po osamostatnění je můžeme za slunných dnů spatřit volně pobíhat po povrchu holé půdy, kde slídí po kořisti. Tato životní fáze však netrvá dlouho. Starší jedinci slíďáka tatarského totiž přes den

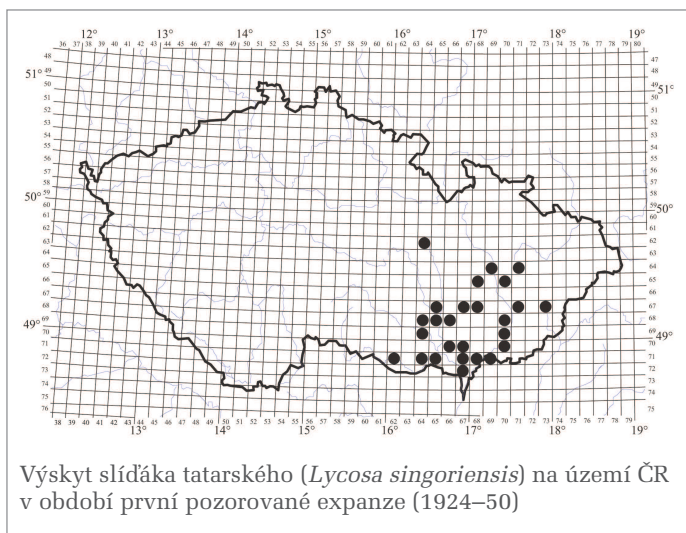
vedou skrytý život v norách, zato na lov se vydávají v noci. Tehdy lze spatřit tvory pobíhající na povrchu půdy a skokem lovicí noční motýly a jiné členovce posedávající na vegetaci. Ve světle baterky nás na první pohled upoutají velké oči inverzního typu, které díky reflexní vrstvě zvané tapetum lucidum odrážejí dopadající světlo, a tak září jako reflektory. Po lovu pavouci opět zalézají do svých doupat. Ta jsou tvořena svislou norou vypředenou pavučinou, jejíž délka závisí na velikosti majitele a na typu substrátu. Obvyklá hloubka nor dospělých samic je 10–20 cm, lze ale nalézt i nory hlubší. Nejlépe se slíďákům hloubí v písčitém substrátu, v kompaktním půdě si vytvářejí nory spíše upravením puklin (obr. 3). Nora komunikuje s povrchem ústím, u dospělých samic širokým jako myší díra. Ústí lemují pavučinový límec, do kterého pavouk zapřádá úlomky rostlin, hlínu apod.

Spatřit noru je však pro netréované oko velice těžké. Pokud se nám ji podaří nalézt, můžeme majitele vylákat pomocí stébla trávy. Vykoukne na nás přední částí hlavohrudi s klepítky a makadly pokrytými zářivě žlutooranžovými chlupy (obr. 5). Takové zbarvení přední části těla je u pavouků žijících v norách nápadně časté, snad jim pomáhá zastrážit případného predátora. Vylákáme-li pavouka úplně, spatříme svrchu hnědočerného tvora posetého šedivými skvrnami, jejichž velikost může být různá. Oproti svým na povrchu žijícím příbuzným má slíďák tatarský poměrně krátké nohy, dlouhé by mu v noře zřejmě překážely. Neběhá proto rychle. Pokud se mu ale podaří odběhnout, bude těžké ho znovu najít. Díky zmíněnému strakatému zbarvení totiž téměř splývá se substrátem (obr. 6). Navíc se jednotlivé populace dovedou barvě substrátu na stanovišti částečně přizpůsobit, na tmavém šterku se vyskytují převážně tmaví jedinci, na světlém písku naopak pavouci světlí. Pokud slíďákovi nedáme šanci uniknout, začne se stavět na zadní, aby nám ukázal spodní

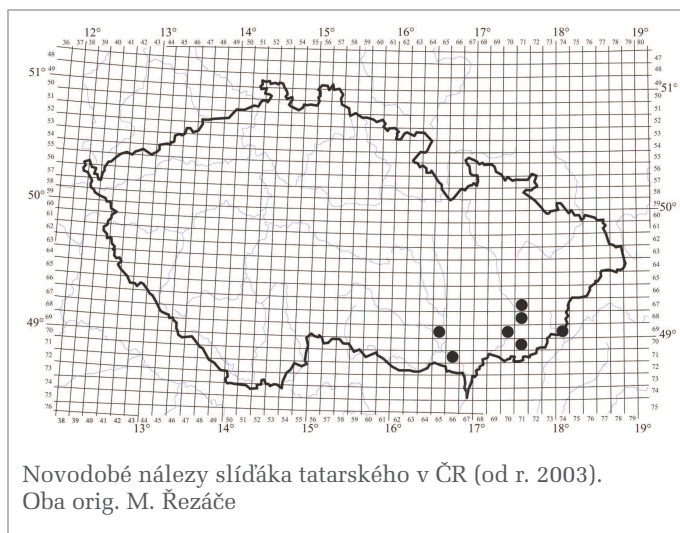

1 Lokalita slíďáka tatarského (*Lycosa singoriensis*) u obce Napajedla u Zlína. Druh vyhledává otevřená stanoviště v nížinách

2 Slíďák tatarský je největší evropský pavouk, samice dorůstají délky až 3,5 cm

Výskyt slíďáka tatarského (*Lycosa singoriensis*) na území ČR v období první pozorované expanze (1924–50)

Novodobé nálezy slíďáka tatarského v ČR (od r. 2003). Oba orig. M. Řezáče

stranu svého těla. Tu má působivě kontrastně zbarvenou; zatímco tělo je sametově černé, na nohách se střídají černé a bílé pruhy.

Slíďák tatarský je svým výskytem vázán na stepní zónu celé palearktické oblasti. Je to obrovské území sahající od jihovýchodní Evropy až po Čínu. V Evropě je poměrně hojný v okolí Černého a Kaspického moře a v severní části Balkánského poloostrova. Na počátku 20. stol. se nákrátko stal hojným dokonce i ve střední Evropě.

Expanze na začátku 20. století

Expanzi slíďáka tatarského do střední Evropy na začátku 20. stol. zdokumentoval Josef Kratochvíl – zoolog, s jehož jménem se můžeme setkat nejen v arachnologické literatuře. Významně také přispěl např. k výzkumu našich mravenců, třásněnek a hlodavců.

V první polovině 19. stol. byl slíďák tatarský v rámci Evropy znám pouze z oblasti na východ od Karpat. Jeho rozšíření doslova kopírovalo východní úpatí Karpat, od jejich jižní části v Rumunsku až po samý sever v povodí řeky Dněstr na západní Ukrajině. Povšimněme si, že posledně zmíněná oblast je položena ještě severněji než většina území ČR. Zdá se, že právě

Karpaty byly pro slíďáka tatarského bariérou nedovolující se rozšířit dále na západ. Nemělo tomu ale tak být na dlouho.

V r. 1888 se slíďák tatarský objevil v průlomovém údolí Dunaje přetínajícím Karpaty ský oblouk, zvaném Železná vrata. Ocitl se tak na samém prahu Panonské nížiny, rozsáhlého území připomínajícího svým stepním charakterem jeho domovinu v severním okolí Černého moře. Následující běh událostí proto nebyl překvapivý.

V r. 1895 byl slíďák tatarský pozorován hluboko v Panonské nížině, u maďarského města Kiskunfélegyháza. V té době bylo již Maďarsko jednou z arachnologicky nejlépe prozkoumaných oblastí v Evropě, je tedy nepravděpodobné, že by tam tak velký pavouk do té doby unikal pozornosti. Poté se jako lavina šířil dál směrem na severozápad. Postupně kolonizoval celou Uherskou nížinu, jeho expanzi nezastavil ani široký tok Dunaje. V r. 1920 byl poprvé spatřen na území Slovenska, u obce Ždaň u Košic. Zároveň postupoval údolím Dunaje dál na severozápad; v téměř roce jako na Slovensku se objevil u Nezdiderského jezera v Rakousku. Konečně v r. 1924 byl spatřen první slíďák tatarský u Břeclavi na Moravě.

Ani tím však jeho tažení neskončilo. Hornomoravským úvalem postupuje dále na sever, v r. 1938 ho pozorovali u Olomouce, o pět let později u Lipníka nad Bečvou. Ve druhé polovině 40. let byl dokonce nalezen až na pomezí Východočeského kraje a Moravy, v pískovém lomu u rybníka Rosnička u Svitav (Vojtěch Seidel). Severněji už na našem území pozorován nebyl. Že tato expanze nebyla jen následkem náhodného překonání bariéry brzdící přirozené šíření, ale také zřejmě odrazem klimatických změn, dokládá paralelní šíření i v jiných částech areálu. V té době začal slíďák tatarský pronikat na severozápad i ze zmíněného údolí Dněstru. Při postupu do nížiny řeky Visly a jejích přítoků mu v cestě nestálo žádné pohoří. Tam se objevil již v r. 1867. Nejdále na západ byl pozorován v r. 1942 u Krakova, i když někteří autoři (Proszynski a Starega 1961) podloženo výskytu na území Polska zpochybňují.

Všechny lokality na území ČR měly tehdy jedno společné – nacházely se výhradně v nízkých nadmořských výškách (do 450 m). Pravděpodobně to nebylo proto,

že by pavouci využívali k šíření údolí řek jako koridory, ale spíše pro klimatickou příznivost nížin. Takovou rychlou expanzi překonávající i velké překážky by pěšky nezvládli. Umožnila ji zjevně schopnost mladých pavoučků šířit se vzduchem (tzv. ballooning). Dospělého slíďáka tatarského by odnesla snad jen silná vichřice. Pavoučci vylézají na vyvýšená místa, vypouštějí ze zadečku vlákna, a ta po dosažení patřičné délky vítr uchopí i s pavoučkem. To jsou ty pavučiny, které létají za slunečných dnů pozdílného léta vzduchem.

Ale zpět k naší historii. Stejně bleskově, jako se u nás slíďák tatarský objevil, tak také zmizel. Od 70. let 20. stol. ho v České republice už nikdo nespapal. Z více než 40 zaznamenaných lokalit se nám uchovalo jen několik jedinců naložených v lihu ve sbírce Národního muzea. Právě nedostatek dokladového materiálu dal prostor pro spekulace, kolik že druhů rodu *Lycosa* se u nás vůbec vyskytovalo. Na jednom se však všichni shodovali – tito velcí slíďáci na území ČR opět vymizeli. Stejně tak vyhnuli v Polsku a Rakousku.

Novodobá expanze

V posledních letech se ale začaly v místním tisku a dokonce i v televizi objevovat zprávy o pozorování velkých slíďáků na jižní Moravě. Vidění byli u Kunovic na okraji Uherského Hradiště (2003), u Brumova – Bylnice v Bílých Karpatech (2003), u Zlína (2003) a u Židlochovic u Brna (2006).

Nejdetailnějšího zdokumentování v podobě článku v časopise Ochrana přírody (2004, 59: 18) se dočkal nález učiněný v r. 2003 u obce Drslavice na Uherskohradištsku. Místo původu jedince však bylo pochybné, neboť pavouk byl chycen na navázce hlíny pocházející z výkopu u necelých 10 km vzdálené obce Hluk. To však nebyl jediný problém. Chycená samice byla na základě fotografie chybně determinována jako slíďák úhorní (*Geolycosa vultuosa*), druh známý třeba z jižního Slovenska, který se však v ČR nikdy nevyskytoval. Od slíďáka tatarského se kromě jiného liší menším vzrůstem, zbarvením (např. nemá ze spodní strany černá kolena nohou) a tvarem kopulačních orgánů.

Ani jeden nález nebyl zdokumentován dokladovým exemplářem, a tak nebylo možné provést jednoznačné určení. Exis-

3 Ústí nory slíďáka tatarského na břehu rybníka u obce Napajedla u Zlína

tovaly však zdařilé fotografie samic z lokalit Drslavice, Kunovice (obr. 4) a Brumov – Bylnice, jejichž zbarvení odpovídalo slídkovi tatarskému.

Nepřehledná situace nás 13. května 2007 vedla k návštěvě tří ze šesti uváděných lokalit. Výsledkem naší exkurze bylo nalezení tří dospělých samic slídky tatarské u obce Hluk (obr. 6), pravděpodobně přesně na místě, odkud byl před čtyřmi lety dovezen do obce Drslavice. Navíc jsme na začátku června 2007, po upozornění M. Veselého, našli bohaté populace na hlinitopísčitéch březích mrtvých ramen Moravy v okolí Napajedel (obr. 1). Paralelně jsme od J. Špendlíka získali další samici chycenou v květnu 2007 na Systlím kopci u obce Bulhary pod Pálavou. Je tedy pravděpodobné, že všechna pozorování velkých slídků z posledních let na jižní Moravě se vztahují k tomuto druhu.

Stejně jako ve 20. stol. i dnes slídk tatarský osidluje pouze místa v nížinách, ne výše než 350 m n. m. Na všech lokalitách byl nalezen na druhotných stanovištích. Ta pro něho byla charakteristická i v minulém století, kdy kolonizoval např. opuštěné cihelny a pískovny. Je nepravděpodobné, že by byl slídk tatarský u nás 50 let přehlížen a potom v rámci pěti let pozorován hned 7x. Navíc ve všech 7 případech šlo o náhodná pozorování. Systematický průzkum by pravděpodobně odhalil daleko větší počet lokalit. Proto se domníváme, že zjištěné výskyty spíše dokumentují další expanzi, než pozůstatek z expanze předešlé. V souladu s touto hypotézou je fakt, že slídk tatarský se před dvěma lety znovu objevil také ve východním Rakousku, konkrétně v nížině Dunaje a řeky Leitha, a i tam se nápadně šíří (H. M. Berg a J. Gruber, nepublikované údaje).

Znovu vyhyne?

Slídk tatarský je bezpochyby jedním z našich nejatraktivnějších pavouků. Jistě nejen my bychom si přáli potkávat tento skvost v naší přírodě co možná nejdéle. Proto se nabízí otázka, zda můžeme udělat něco pro to, aby se historie minulého století neopakovala. Nesčetné příklady nás snad již poučily, že vyhlásit bezobratlého živočicha za zákonem chráněného nic neřeší. Pavouk není orel skalní, má mnohem početnější populace, ale zato je daleko těsněji svázán s konkrétním stanovištěm.

Území jižní Moravy se nachází na samotném severním okraji areálu slídky, který zřejmě pulzuje v závislosti na klimatických výkyvech. Udržovat současné vychýlení není v moci naší ochrany přírody. Vedle klimatu však zbývá řada podmínek, které ovlivňovat umíme. Zajišťování neustálého dostatku vhodných stanovišť v krajině by v tomto případě nebylo v naší ochraně přírody nijak ojedinělé, bagrují se jezírka pro rozmnožování obojživelníků, revitalizují se toky, aby vyhovovaly perlorodce říční (*Margaritifera margaritifera*), pod Řípem se rozorávají písčiny, aby nevyhynul náš endemický hvozdík písečný český (*Dianthus arenarius* subsp. *bohemicus*). Předběžné informace o stanovištních nárocích druhu už máme. Slídk tatarský u nás dnes, stejně jako před 50 lety, osidluje otevřená stanoviště s obnaženou písčitou půdou, jen spoře porostlou bylinnou vegetací. Stanoviště musí být relativně stabilní, alespoň do té míry, aby slídkovi umožnila dokončit tříletý životní cyklus. Z přirozených společenstev splňují takové podmínky břehy neregulovaných dynamických toků nebo spásané stráně. Jenže takové biotopy na jižní Moravě v současnosti už téměř neexistují. Proto není divu, že slídk tatarský dnes obývá výhradně

4 Samice slídky tatarské (*Lycosa singoriensis*) z lokality Kunovice u Uherského Brodu. Foto J. Barčík

5 Samice slídky tatarské z lokality Zeleneč u Trnavy, Slovensko. Při nebezpečí pavouk vystaví výstražně zbarvenou břišní stranu těla. Snímky S. Macíka, pokud není uvedeno jinak

6 Samice z lokality Hluk u Uherského Brodu. Patrně je krycí zbarvení hřbetní strany těla. Foto S. Korenko

lidskou činností vytvořené ruderální biotopy, jako jsou úhory, okraje polí, cihelny, pískovny a půdy obnažené při stavební činnosti. Z pohledu slídky je jejich nevýhodou značná pomíjivost, jsou vytvořeny jednorázově, obvykle neexistuje žádný pravidelně narušující činitel, u zmíněných přirozených společenstev zajištěný v prvním případě rozvodňováním toku a ve druhém pastvou, který by je udržoval nezarostlé. Vhodné ruderály tak sice mizí, nové se však stále vytvářejí. V případě vzácného druhu, kterému by jeho migrační schopnosti nedovolovaly se této dynamice přizpůsobit, by byla na místě aktivní ochrana i ruderálního stanoviště. To ale není případ slídky tatarské.

Slídk tatarský je snadno poznatelný druh, jehož šíření může pomoci zdokumentovat širší veřejnost. Chtěli bychom čtenáře poprosit, aby nás informovali o dalších pozorováních (kontaktní adresa v kulěrové příloze). Nález prosím zdokumentujte dokladovým exemplářem nebo fotografií.

Kolektiv spoluautorů: Stanislav Macík, Jan Dolanský, Sérgio Henriques, Iveta Chvátalová, Jan Korba, Stanislav Korenko, Rudolf Macek, Pavel Šnajdara, Slavomil Vinkler a Kristýna Chmelová